

HOTEL *CENTRAL* NA SPLITSKOJ PJACI

UDK: 728.51(497.583Split)“18/...“

Primljeno: 22. VIII. 2014.

Izvorni znanstveni rad

Mr. sc. SANJA BUBLE
Ministarstvo kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Splitu
Porinova 2
21000 Split, HR

Sklop hotela 'Central' na Narodnom trgu u Splitu u svojoj funkciji ima kontinuitet od sedamdesetih godina 18. stoljeća, kada je u zgradi na sjeveroistočnom uglu sklopa otvorena prva splitska kavana. Kavana i hotel bili su središte društvenoga, političkoga i kulturnog života Splita, naročito krajem 19. i početkom 20. stoljeća. U osvit 21. stoljeća hotel je napušten i devastiran. Ostala je samo kavana u kojoj nove generacije Splićana ni po čemu ne prepoznaju njezino značenje u kulturnoj povijesti grada. U povodu predstojeće obnove hotela u radu se apostrofira uloga kavane i hotela u splitskoj povijesti te se temeljem recentnih arheoloških, konzervatorskih i restauratorskih istraživanja daje prilog poznavanju transformacija njegovoga graditeljskog sklopa.

Ključne riječi: antička kanalizacija Dioklecijanove palače, Split krajem 19. stoljeća, kavana 'Troccoli', hotel 'Central'

UVOD

Sklop hotela *Central* nalazi se na jugoistočnom dijelu splitskoga Narodnog trga, popularne Pjace, glavnog urbanističkog i funkcionalnog središta povijesne jezgre grada. U svojoj funkciji ima kontinuitet od sedamdesetih godina osamnaestog stoljeća kada je u zgradi na sjeveroistočnom uglu sklopa otvorena

prva splitska kavana. Tijekom burne splitske društvene povijesti kavana i hotel bili su središte društvenoga, političkoga i kulturnoga života grada u devetnaestom stoljeću i prvoj polovici dvadesetog. Kavana i hotel mijenjali su ime i vlasnike od kojih im je svaki dao određeni osobni pečat. Širenjem na okolne zgrade nastala je cjelina viševolumenskog eklektičkog karaktera koja je međusobnim prožimanjem stilova jedinstvena u splitskom spomeničkom prostoru. Rezultati arheoloških, konzervatorskih i restauratorskih istraživanja provedenih 2009. i 2010. godine upotpunjuju sliku o izgledu hotela na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće u kojem je njegova uloga u životu Splita bila u zenitu, ali i znanja o povijesti gradnje na prostoru sklopa danas zatvorenog i devastiranog hotela čiju obnovu željno očekujemo.

POVIJEST GRADNJE NA PROSTORU SKLOPA

Antika

U arheološkom sloju sklopa krije se završetak kanala antičke kanalizacije Dioklecijanove palače. Trasa glavnih kanala koji teku ulicama Palače u njezinom sjevernom dijelu utvrđena je u istraživanjima Jerka Marasovića još 1958. godine.¹ Glavni kanal presjeka 115 x 220 cm sabire kanale oborinske vode izvan sjevernog zida Palače pa ulazi u Palaču kroz Zlatna vrata i u padu prema jugu teče kardom do spoja s Peristilom, a odatle prema zapadu dekumanom do Željeznih vrata gdje izlazi iz Palače. Odatle u luku skreće prema jugozapadu te završava na mjestu današnjeg sklopa zgrada hotela *Central*. Na glavni se kanal spajaju kanali manjeg presjeka, 65 x 160 cm, koji prolaze ispod obodnih ulica do dekumana tvoreći tako u sjevernom dijelu Palače istočni i zapadni primarni kanalizacijski prsten koji je skupljao otpadne vode iz sekundarnog kanalizacijskog razvoda. Kanali su zidani dobro obrađenim kamenim blokovima i presvedeni svodovima, a dno im je izvedeno u padu prema sredini kanala i obrađeno žbukom. Novijim istraživanjima georadarom u siječnju 2009. godine djelomično je korigirana trasa završetka kanala koju je zabilježio Jerko Marasović, ali nije dokumentiran sam završetak trase.² U arheološkim istraživanjima provedenima na dijelu sklopa hotela *Central* (dvije krajnje jugozapadne prostorije u unutrašnjosti bloka) tijekom 2009./2010. godine³ otkriveno je vanjsko lice kamenog portala s utorima za rešetku kojim je završavala antička kanalizacija. U budućem uređenju hotela na tom će se mjestu omogućiti pristup kanalizacijskom sustavu Palače te će

njezin završni portal biti prezentiran. Portal je pravokutnog oblika s nadvojem od pravokutne kamene vodoravne grede nad kojim je rasteretni luk od opeke. Odatle je otpadna i oborinska voda iz Palače otvorenim jarkom tekla prema moru. Moguće je i da se ulijevala u potok koji je tuda tekao⁴. U sklopu opsežnog gradskog projekta revitalizacije antičke kanalizacije tijekom 2014. godine nastavljeno je čišćenje i istraživanje antičke kanalizacije Palače⁵, čime će se objediniti sve dosadašnje spoznaje o antičkoj kanalizaciji, a ujedno i stvoriti preduvjeti za njezinu prezentaciju.

Srednji vijek

U ranosrednjovjekovnim pregradnjama Palače porušeni su i neki njezini dijelovi. Tako su u sondi na sjeveroistočnom uglu prostorije na sloju kasnoantičkog nasipa nad tupinom otkrivena četiri kamena bloka profiliranih vijenaca iz Palače. Blokovi su širine 80 cm, visine 40 cm. Središnji, vidljiv u cijelosti, ima duljinu od 150 cm. Tri bloka su položena jedan do drugog u nizu koji (slučajno?) prati smjer kanala antičke kanalizacije, a dno im je na visini od +2,74 m A. K., a četvrti je položen na jedan od njih pod gotovo pravim kutom, dno mu je na visini od +3,24 m A. K. Budući da istraživanja nisu u potpunosti završena (preduvjet za njihov nastavak je čišćenje antičke kanalizacije koje je upravo u tijeku i izvedba statičke konsolidacije temelja zida kuće istočno od sonde), sonda nije proširena pa nije moguće donijeti zaključak o tome kada su ovi blokovi položeni na to mjesto niti kakav je njihov odnos prema kanalu antičke kanalizacije čije je dno u Marulićevoj ulici na koti +1,91 m A. K.⁶

Na prostoru Narodnog trga u 6./7. stoljeću izgrađena je ranokršćanska crkvice sv. Lovre. Ona je preoblikovana (ili je na njezinom mjestu izgrađena nova) u prvoj polovici 9. stoljeća. U ranome srednjem vijeku na prostoru današnjeg trga, u neposrednoj okolici crkve sv. Lovre bilo je groblje. O tome svjedoče nalazi grobova otkriveni 1937. godine (prigodom kopanja za polaganje telefonskog kabela), 1950. godine (prigodom betoniranja atrija Etnografskog muzeja), 1961. godine prigodom preuređenja kavane *Central* (kod ulaznih vrata u Marulićevoj ulici) te nalazi 24 groba na zapadnom dijelu trga otkriveni tijekom veće arheološka kampanje provedene prije izrade novog popločanja trga 1978. godine.⁷ Tijekom ranije navedenog arheološkog istraživanja 2009./2010. godine otkrivena su tri groba koja pripadaju istome povijesnom razdoblju.⁸

Nekadašnji izgled Narodnog trga koji se godine 1225. spominje pod nazivom Trg sv. Lovre (*Platea Sancti Laurentii*) i njegove transformacije opisao je C. Fisković na temelju pisanih povijesnih izvora, crteža i akvarela iz 18. i 19. stoljeća.⁹ Arheološkim istraživanjima provedenim godine 1978. potvrđena je vjerodostojnost povijesnih crteža i Fiskovićev opis: na sjevernoj strani današnjeg trga otkriveni su temelji romaničkih kuća, a zapadno od njih, na sjevernoj i zapadnoj strani današnjeg trga, temelji gotičkih građevina koje su ondje izgrađene u 15. stoljeću (Kneževa palača, tamnica i kazalište), a porušene 1821. godine.¹⁰ Na južnoj strani trga od romaničke uglovnice položene na sjeveroistočnom dijelu sklopa današnjeg hotela prema zapadu nizale su se tri pučke kuće bez izrazitih stilskih obilježja. Cvito Fisković podrobno ih je opisao prema fotografiji splitskoga fotografa Zinka iz 1864. godine.¹¹ Male parcele tih srednjovjekovnih kuća koje su zajedno s kućom na uglu današnje Marulićeve ulice tvorile niz na južnoj strani srednjovjekovnog trga zabilježene su na listu austrijske katastarske izmjere iz 1831. godine. Nakon skidanja sloja žbuke na vanjskom licu zapadnog zida današnjeg restorana godine 2010. u hodniku na ulazu u hotel na zapadnoj strani bloka nisu nađeni tragovi romaničke gradnje. Zid je izgrađen u devetnaestom stoljeću od nepravilnih kamenih blokova i opeke u debelom sloju morta, što dokazuje da su tri srednjovjekovne kuće srušene kako bi se na njihovu mjestu izgradio hotel krajem devetnaestog stoljeća, a može se pretpostaviti da su njihovi temelji sačuvani u arheološkom sloju.

Prilikom arheoloških istražnih radova provedenih 2010. godine u sjevernom dijelu prostorije otkriveni su temelji srednjovjekovnih kuća koje su postojale i u dubini bloka, iza niza na južnoj strani trga, uz slijepu uličicu prikazanu na Santinijevu planu Splita iz 1666. godine.¹²

Na sjevernom pročelju uglovnice na spoju Narodnog trga i Marulićeve ulice i danas su sačuvani romanički detalji: vodoriga u obliku lavlje glave, uz današnji prozor drugog kata te reljefi svetoga Mihovila i svetoga Jurja neposredno pod današnjim prozorima prvog kata.¹³ Položaj vodorige sugerira da je ta kuća u vrijeme izgradnje bila katnica. Prema Zinkovoj fotografiji i na zapadnom kraju sjevernog pročelja bila je kamenu vodoriga, no ona je uništena tijekom preoblikovanja pročelja te kuće krajem devetnaestog stoljeća. Na istočnom pročelju danas nije uočljiv ni jedan detalj romaničke gradnje.

Sklop hotela *Central* zatvara s istočne strane romanička palača u Marulićevoj ulici, dvokatnica zidana pravokutnim klesancima položenima u

vodoravnim redovima nejednakih visina koji su finalno obrađeni martelinom s finim zupcima i uokvireni danas jedva uočljivom glatkom vrpcom. Mali prozorski otvori s polukružnim nadvojem na prvom i drugom katu palače plošno su *urezani* u zidno platno te tako naglašavaju tektoniku kuće i plošnost pročelja.¹⁴ Pročelje nije koncipirano osno simetrično, položaj otvora i njihova veličina bio je prilagođen rasporedu i namjeni prostorija. Može se pretpostaviti da je i stubište zbog što bolje iskoristivosti prostora bilo smješteno u kraju, a ne u sredini kuće. Zbog toga je ulazni portal smješten bliže južnom kraju pročelja. A reprezentativna prostorija na južnom dijelu prvoga kata na pročelju pokazana je većim prozorom sa šiljastim lukom. Možda je upravo taj otvor bio oblikovan kao bifora, o čijem osmerostranom stupiću s lisnatom glavicom pohranjenom u Muzeju grada Splita piše Cvito Fisković¹⁵. Lukovi prozora na prvom i drugom katu ove kuće izvedeni su na dva načina: oni na drugom katu izvedeni su s tri lučna kamena bloka, a stopa luka uglavljena je u urezani ugao bloka koji oblikuje doprozornik (zidanu *špalu*), dok su lukovi prozora prvog kata napravljeni od trapeznih blokova sa zaglavnim kamenom (*ključem*). Tijekom istražnih radova godine 2010. nakon skidanja žbuke i razgradnje unutrašnjeg lica zida ustanovljeno je da su ti prozori s unutrašnje strane imali ravan nadvoj izveden kamenom gredom pravokutnog presjeka, a bili su s pristupkom. Prema pretpostavci C. Fiskovića u prizemlju romaničke palače nalazili su se dućani s ulazima natkrivenim drvenom nadstrešnicom koju je nosilo sedam poluobljih kamenih konzola koje se nižu pod prozorima prvoga kata u pravilnim razmacima, a nevezano uz raspored prozora¹⁶. Palača je imala strmiji krov nego što je to danas, a sigurno je bila pokrivena kamenim pločama.

16. i 17. stoljeće

Početakom 16. stoljeća sklop kuća na prostoru današnjeg hotela bio je u posjedu plemićkih obitelji Petrachi, Zuppaneo, Atberti, Bugardello, Cindri, Camuli, Uxiganich (?), Baccareo i Mazzarelli. Osiromašeni plemići prodali su dućane u prizemlju svojih kuća trgovačkoj obitelji Capogrosso, doseljenicima iz Italije, u razdoblju između 1567. i 1588. godine. Raspored kupljenih dućana dokumentiraju dvije skice iz arhiva obitelji Cavagnin – Capogrosso koje su sačuvane u Muzeju grada Splita. U studiji tih dokumenata Duško Kečkemet razjasnio je prostornu organizaciju sklopa s kućama orijentiranim na trg i današnju Marulićevu ulicu i zidom ograđenim dvorištima unutar bloka te

izgled prizemlja tih kuća s dućanima od kojih je većina imala vrata na koljeno, a dvorišta pravokutne i lučne portale. Iako su nacrtane u 18. stoljeću, te skice dokumentiraju izgled prizemlja sklopa u drugoj polovici 16. stoljeća.¹⁷ Skice iz arhiva Cavagnin – Capogrosso govore i o prostornoj organizaciji splitskih srednjovjekovnih kuća u kojima je stambeni prostor na katovima, kojima se prilazilo kroz intimni prostor dvorišta unutar bloka, potpuno odvojen od dućana u prizemlju okrenutih vrevi grada - trgu i ulici. Tragovi lučnih dućanskih vrata iz tog vremena uočljivi su i danas na istočnom pročelju kuće u Marulićevoj ulici.¹⁸ Ulaz u dvorište s južne strane romaničke palače u Marulićevoj ulici nad kojim je gotički grb obitelji Comuli (Komulović) tada je bio na istome mjestu na kojem je i danas ulaz u preoblikovano prizemlje kasnije dogradnje. Moguće je da je grb Komulović na svojem izvornom mjestu – na ulazu u dvorište što je karakteristično za razdoblje gotike¹⁹, a možda je premješten s lunete na ulazu u palaču onda kada je njezino prizemlje pretvoreno u trgovine, a ulaz u stambeni dio kuće na katu riješen na drugi način – vanjskim stubištem iz dvorišta (kao što je to bilo početkom devetnaestog stoljeća prema prikazu na katastru).

19. stoljeće

Katastarski premjer iz 1831. godine²⁰ pokazuje točan raspored kuća i dvorišta sklopa na jugoistočnom dijelu Pjace koji je nastao nizanjem dvokatnica oko dva zatvorena dvorišta – južnog (k. č. 2497), u koje se ulazilo iz istočne (Marulićeve) ulice, i sjevernog (vezanog uz k. č. 2487) kojem se prilazilo s trga iz slijepe uličice (č. zem. 10100) premoštene kućom (k. č. 2482). Unutar sjevernog dvorišta bile su dvije prizemnice i kuća visine P + 2 izgrađena na spoju sjevernoga i zapadnog niza kuća koje omeđuju blok. Prema podacima iz Upisnika čestica zgrada²¹ prizemlja svih kuća orijentiranih na unutarnja dvorišta imala su stambenu namjenu, izuzev prizemlja kuće k. č. 2495 i zapadnog dijela kuće k. č. 2501 u južnom dvorištu u kojima su bila spremišta. U prizemljima svih kuća okrenutim ulici i trgu bile su trgovine, a u kući na uglu kavana²² (vlasnik *Selebam Defilla e compagni*) koja je uz dio sjevernog dvorišta iza kuća okrenutih trgu obuhvaćala i dio romaničke palače u Marulićevoj ulici. S obzirom da je Selebam bio vlasnik kuće s kavanom, sjevernog dvorišta i pomoćnih građevina (teza) u tom dvorištu, može se zaključiti da je cijelo sjeverno dvorište bilo u funkciji kavane. Katovi svih kuća imali su stambenu namjenu, bilo da su u njima živjeli njihovi vlasnici (*Casa*

d'abitazione), bilo da su u njima bili stanovi za iznajmljivanje (*Casa d'affitto*). Iako se vlasnička struktura od 16. stoljeća do 1831. godine promijenila, Capogrossovi su i početkom 19. stoljeća zadržali veliki dio svog posjeda – kuće unutar bloka (k. č. 2491 i 2492, kuće na južnom dijelu trga (k. č. 2481, 2482, 2483, 2484, 2485 i 2486) i kuću k. č. 2500 u Marulićevoj ulici.

Godine 1860. kavanu je kupio i preuredio Luigi Troccoli. Nekadašnja romanička katnica u čijem je prizemlju bila kavana sredinom 19. stoljeća bila je dvokatnica čiji je izgled poznat s već spomenute Zinkove fotografije. Pred kavanom je bila kićena nadstrešnica od kovanog željeza s medaljonom i natpisom *Caffe dei Signori*.

U reambulaciji austrijskog katastra godine 1879. zabilježeno je da je nastavljena izgradnja unutar sjevernog dvorišta, odnosno širenje prostora kavane prema zapadu. Na istočnoj strani slijepe uličice izgrađeno je stubište za prilaz katu kuće okrenute trgu.

Godine 1887. porušene su kuće koje su se od uglovnice s kavanom nizale prema zapadu, a na njihovom je mjestu izgrađena historicistička zgrada hotela. Nekadašnja slijepa ulica postala je pasaž kroz koji se ulazilo u hotelsko predvorje smješteno iza kavane. Sjeverno dvorište u je potpunosti ispunjeno, tako da je novoizgrađeni hotel zauzeo cijelu njegovu površinu, a proširen je i na dvije parcele na jugozapadnom dijelu sklopa, zapadnim pročeljem orijentirane na slijepu ulicu uz istočno pročelje kuće Pavlović. Glavno pročelje nove zgrade hotela historicističkog je sloga s tragovima klasicizma i secesijske dekoracije. Iako je koncipirano osno simetrično i raščlanjeno s po pet otvora na svakoj etaži, a na krovu ima pet dvostrešnih luminara s ovalnim prozorima, u kompoziciji je istaknuta njegova duljina naglašavanjem četiri jasno istaknuta horizontalna pojasa – prizemlja, koje završava pojasom s nazivom hotela i istaknutim nizom parapeta prvog kata, zidnog platna prve i druge etaže, jakog vijenca na istaknutim konzolama i krovnih luminara koji poput čipke završavaju kompoziciju. Kameno prizemlje izvedeno je od fino obrađenih klesanaca sa zasjekom na vodoravnim sljubnicama koji, uz pilastre između pravokutnih otvora s dvokrilnim vratima nad kojima su centralno postavljene kamene glave, naglašavaju plastičnost pročelja igrom svjetla i sjene. Završava glatkom vodoravnom vrpcom uokvirenom kontinuiranim plitkim napustima s donje i s gornje strane na kojoj je natpis s nazivom restorana i kavane. Nad njom je istaknuti niz parapeta prvog kata, također obrađen glatkom žbukom

u koju su pod prozorima umetnuti pravokutni reljefi s florealnim ukrasom i ženskom glavicom u sredini. Zidno platno prvoga i drugog kata izvedeno je izmjeničnim vodoravnim trakama od glatke i štrcane žbuke kojom se imitira kamen obrađen *na špicu*. Prozori prvoga kata uokvireni fino klesanim kamenim pragovima naglašeni su svojom visinom (visina svijetlog otvora je 212 cm, za razliku od onih na drugom katu, koji su visoki 172 cm) i istaknutim napustom nad njima koji je u sredini i na krajevima ukrašen školjkama. Prozori drugog kata također su uokvireni kamenim pragovima, a umjesto ukrašenog parapeta naglašeni su profiliranom kamenom klupčicom. Pročelje završava bogato ukrašenom istaknutom kamenom strehom, s donje strane izvedenom u obliku niza kasete, a podržanom konzolama ukrašenim florealnim motivom s češerom, između kojih su okomito položene kvadratične ploče s reljefnim listovima. U oblikovanju pročelja korišten je kamen (zidni plašt i plastika prizemlja, pragovi prozora, napust nad prozorima prvoga kata, klupčica pod prozorima drugoga kata, vijenac i okvir ovalnih prozora nadgrađa), lijevani betonski elementi proizvedeni u tvornici *Bettiza* (parapeti i ukrasne ploče s florealnim motivima nad prozorima prvoga kata, ukrasi u obliku školjke na napustu prozora prvoga kata, konzole koje nose vijenac i ornamentirane ploče među njima, ukrasi kamenog ovala prozora potkrovlja) i žbuka. Polikromija je skromna – korištene su samo bijela boja (kamen i betonski elementi koji imitiraju kamen) i nježna žućkasta boja za žbukane površine i betonske parapetne ploče.²³

Kuća s kavanom na uglu sklopa nadograđena je, a pročelje joj je u potpunosti preoblikovano. Prozori su uokvireni kamenim profiliranim doprozornicima i napustom. Ožbukano pročelje raščlanjeno je plitkim vodoravnim pojasevima, a zaključuje ga profilirani vijenac koji neprekinuto teče i nad pročeljem novoizgrađenog hotela, objedinjujući tako obje građevine. Pod njim je na glatkoj žbuci izveden oslik u obliku meandra, a pojas niskih prozora potkrovlja naglašen je istaknutim vodoravnim vrpčama. Pojas prozora potkrovlja završava na uglu oslikom florealnim motivom.²⁴ Južno pročelje trga poprimilo je današnji oblik, osim u jednom detalju: pred kavanom je ostala nadstrešnica od kovanog željeza.

U istom zahvatu hotel je proširen i na prvi i drugi kat palače u Marulićevoj ulici koja je vjerojatno tada i nadograđena. Nadozid na glavnom, istočnom, pročelju izveden je sa četiri reda kamenih blokova iste visine, a gotovo

dvostruko viših od onih izvornih²⁵. Obrađeni su finim klesarskim alatom – na isti način kao i klesanci donjeg dijela zida. Zbog nečistoće nije vidljivo jesu li i oni obrubljeni glatkom vrpcom kao blokovi izvorne romaničke gradnje. Tada je povišena svijetla visina katova te promijenjena međukatna konstrukcija pa su stoga zazidani romanički prozori. Zazid je izveden vrlo pomno, umetanjem klesanaca u vodoravnim redovima koji su finalno obrađeni na isti način kao izvorna gradnja – finim nazupčanim klesarskim dljetom. Tako smišljeno i pomno preoblikovanje pročelja jedan je od uspješnih primjera pristupa koji pokazuje poštivanje starije faze izgradnje kuće, čiji je romanički korpus stoga ostao čitljiv do danas.

Iako su sve zgrade hotela međusobno povezane, u unutrašnjoj organizaciji prostora jasno se razaznaje svaka pojedina zgrada prema različitim razinama katova. Hotelska recepcija bila je smještena neposredno iza sjeverozapadnog dijela kavane s ulazom iz natkrivenog prolaza na zapadnom dijelu sklopa, nekadašnje slijepo uličice. Uz recepciju je prema jugu izgrađeno dvokrako kameno stubište. Interijer hotelskih soba bogato je dekoriran: sondiranjem soboslikarskih oslika u najstarijem sloju otkriveni su uzorci damasta u dvije boje i brokata u tri boje te se čini da je svaka soba bila oslikana na svoj način. U tonskoj skali korištene su izrazito jake boje – crvena, tamnocrvena, plava, zelena. Na jednobojnom fondu izvedeni su šablonama cvjetni uzorci s bordurama pri vrhu zida. Oslíkani su i stropovi. Bogatstvo i luksuzno uređenje interijera hotelskih soba sigurno nije zaostajalo za uređenjem kavane i restorana (*Salon de Café* i *Salon de Manger*) koji nam je poznat s razglednice iz Muzeja grada Splita.²⁶ Podovi u sobama izvedeni su od hrastovih parketa letvicama 10 x 40 cm s laganima u nekoliko različitih geometrijskih shema, a hodnici su izvedeni od hrastovih letvica položenih u uzdužnim trakama na način broskog poda. Oslík na stubištu s marmoriziranim poljima u slikanim okvirima najbolje je očuvan.

Hotel je opremljen unikatnom stolarijom vrsne zanatske izrade od koje je do danas potpuno očuvana vanjska stolarija na katovima i u potkrovlju nove zgrade te na drugome katu preuređene zgrade na sjeveroistočnom uglu sklopa.²⁷ Izvorna vrata na ulazu u kavanu su tijekom vremena promijenjena (možda za preuređenja tridesetih godina dvadesetog stoljeća kada je na katovima zgrade u Marulićevoj ulici ugrađena stolarija siromašnija detaljima), no poznata su s fotografija.

20. stoljeće

Neposredno pred 1. svjetski rat, između 1910. i 1914. godine, provedena je nova izmjera grada od koje su sačuvane terenske skice.²⁸ Skica broj 340 dokumentira situaciju koja je rezultat preinaka krajem devetnaestog stoljeća: potpuno formiran sklop hotela u vlasništvu Federica i Eugenija Pirola s malim južnim dvorištem u koje se ulazilo iz Marulićeve ulice. U svim pojedinostima ta je situacija istovjetna današnjoj, osim u jednom detalju – malo južno dvorište (k. č. 2497) uz koje je bilo vanjsko stubište (k. č. 2496) kojim se prilazilo katu zasebne građevine u sklopu hotela (k. č. 2495) i stambenim kućama (k. č. 2500 i 2501) istih vlasnika tada je još uvijek bilo neizgrađeno.

Hotel *Central* zadržao je svoje značenje u životu Splita i nakon Prvoga svjetskog rata. Novi vlasnik, Mate Matić, osuvremenio je hotel i kavanu prema tadašnjoj modi, no u hotelskim sobama na katovima nije unio značajnije preinake u strukturi i interijeru, zadržavši organizaciju prostora, glavno stubište te podne obloge i stolariju zgrade iz 19. stoljeća okrenute trgu. U sobe je uvedena tekuća voda, telefon i centralno grijanje. Hotel *Central* je sve do Drugoga svjetskog rata zadržao svoju vodeću ulogu u hotelskoj ponudi grada Splita,²⁹ a imao je kapacitet od 80 kreveta, odnosno 51 sobu.³⁰

Nakon Drugoga svjetskog rata, sve do šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, hotel i kavana nisu se mijenjali. Prvi ozbiljniji zahvat u osuvremenjivanju hotela proveden je 1957. godine.³¹ Hotel je tada imao 38 soba i dva apartmana koji su namješteni novim namještajem, a nakon uređenja hotela prema projektu arhitekta Borisa Vrsalovića započelo je preuređenje kavane u ekspres-restoran koji, prema kritičkom osvrtu Duška Kečkemeta, *ničim neće podsjećati na ono što je tu bilo.*³² Moguće je da je u sklopu tadašnjeg preuređenja prizemlja hotela popunjeno malo južno dvorište na strani Marulićeve ulice.

Godine 1976. Hotelsko poduzeće *Union Dalmacija* planiralo je kompletno preurediti već zastarjeli i zapušten hotel (sobe nisu bile opremljene kupaonicama, postojale su samo zajedničke kupaonice za nekoiko soba na katu), no preuređenje nije provedeno.³³ Zavod za zaštitu spomenika kulture 1978./1979. godine izradio je snimku postojećeg stanja sklopa hotela.³⁴ Devedesetih godina dvadesetog stoljeća hotel je u sastavu splitskog d. o. o. *Laurus* te je u potpunosti degradiran i zapušten, a godine 2005. konačno prodan. Dodatno je devastiran 2007. godine *pripremnim radovima za obnovu* kojima su nepotrebno porušeni svi pregradni zidovi, čime je uništen svaki

trag izvorne organizacije prostora (osim glavnog stubišta), kao i s pomnjom izrađena unutrašnja stolarija iz 19. stoljeća te rijetki primjerci rasvjetnih tijela s prijelaza stoljeća koji su bačeni na smetlište.

POVIJEST I ZNAČENJE KAVANE

Sedamdesetih godina osamnaestog stoljeća gostioničar Orazio Turcatti otvorio je u zgradi na sjeveroistočnom uglu sklopa prvu splitsku kavanu – sastajalište plemića i uglednih građana. Kada mu je godine 1781. otkazan najam, Turcatti je otvorio kavanu na Peristilu, a prostor na trgu preuzeo je splitski ljekarnik Bartul Ričeta. Godine 1807. kavanu je preuzeo kavanski konzorcij *Selebam i drugovi*.³⁵ Nije nam poznato kako je izgledala Selebamova kavana *Caffe degli Svizzeri, Švicarska kavana*, no ona je već tada imala značajnu ulogu u društvenom životu bogatijih građana grada Splita. Oko godine 1860. kavanu i kuću kupio je trgovac i kavanar Luigi Troccoli. Troccolijeva kavana pod nazivom *Caffe dei Signori* postala je nezaobilazno središte kulturnoga, javnoga i političkoga života grada Splita. U doba Hrvatskoga narodnog preporoda, a prije osnutka Slavjanske narodne čitaonice,³⁶ kavanu su rado posjećivali građani okupljeni oko narodnjačkih društava te je bila žarište prvoga nacionalnog buđenja. Troccoli je u sklopu kavane uredio i dvoranu za priredbe *Gran Orfeo*, u kojoj su se održavali plesovi, koncerti i zabave u doba poklada. Prva vijest o glazbenoj priredbi u njoj potječe iz 1875. godine. Nakon požara u kazalištu Bajamonti, 1881. godine, u dvorani *Gran Orfeo* održavale su se i operetne i operne priredbe. U proljeće 1882. godine ondje je održan i prvi koncert Splitskoga filharmonijskog društva – *Società filarmonica di Spalato*. Nakon pohrvaćenja splitske općine 1882. godine u dvorani su koncertirali brojni domaći i gostujući glazbeni solisti i ansambli, među njima Narodna glazba, *Banda cittadina*, Hrvatsko pjevačko društvo *Zvonimir*, a organizirali su ih i splitski narodnjaci i autonomaši čije je nadmetanje pridonosilo kvaliteti repertoara.³⁷ Kavana je već 1881. godine postala mjesto začetka splitske kinematografije gostovanjem jedne panorame koja se sastojala od fotografija na staklu, osvijetljenih jakim svjetlom. U njih se gledalo kroz rupe u zidu na koje je bilo montirano povećalo³⁸. Troccoli je 1887. godine proširio svoju kavanu otkupivši prizemlja susjednih, zapadnih, kuća, a kavana mijenja ime u *Caffe Troccoli*.

Hotel i preuređenu kavanu 1890. godine preuzeo je F. Pirolo. Promjena vlasnika nije utjecala na promjenu atmosfere kavane. Naprotiv, obnovljena

kavana i nadalje je ostala ne samo zabavno već i kulturno središte grada. U njoj su se, uz već uhodani koncertni repertoar, održavale i dramske priredbe, opere i operete u izvođenju domaćih i talijanskih družina³⁹, sve do 1893. godine, kada se koncertna i kazališna scena preselila u novo splitsko kazalište, a u kavani se nastavio repertoar manjih komornih ansambala. Komorna glazba svirala se i na otvorenome – pred kavanom, na trgu.

Na prijelazu stoljeća u Splitu su živjeli i radili brojni umjetnici, nositelji avangardnih ideja moderne. U okrilju Slavjanskog napretka 1900. godine osnovan je Književno-umjetnički klub u kojem se okupila intelektualna elita grada: književnici Ivo Vojnović, Ante Tresić-Pavičić, Vladimir Nazor, Milan Begović, Dinko Šimunović, slikari Emanuel Vidović, Josip Lalić, Angjeo Uvodić, Virgil Meneghello-Dinčić, kipari Ivan Meštović, Toma Rosandić, Branislav Dešković, arhitekti Emil Vechietti, Ante Bezić i Kamilo Tončić, umjetnici koji su svojim djelovanjem kulturni i umjetnički život Splita uzdigli iz provincijskih okvira i postavili uz bok europskih suvremenika.⁴⁰

Iako je kavana *Troccoli* promijenila vlasnika - godine 1905. preuzeo ju je Giovanni Panachoff⁴¹ - u njezinom se ambijentu odvijao buran život splitskih umjetnika i intelektualne elite. Godine 1908. slikari Ante Katunarić, Angjeo Uvodić, Virgil Meneghello-Dinčić i Emanuel Vidović pokrenuli su satirički mjesečnik *Duje Balavac*, društveno-politički angažirane novine koje su kritički progovarale o suvremenim negativnim pojavama. *Duje Balavac* izlazio je četiri godine. Iz njegovih se tekstova i karikatura, bolje nego iz ijednih dnevnih novina, čita svakodnevica Splita tog doba, a nerijetko se razgovori čiji su akteri stvarni ili izmišljeni građani Splita o kojima izvještava odvijaju u kavani *Troccoli*⁴². U često citiranom putopisu Hermana Bahra *Dalmatinische Reise* iz godine 1912. atmosfera kavane opisana je sljedećim riječima: *A sad, stupivši na trg u kavanu Troccoli, kao da sam na Faustovu čarobnom plaštu odletio u neki nepoznat kraj. Vani je orijent u svim bojama, ali unutra je Quartier Latin s dugim kosama, lepršavim kravatama i galamom dugih govora. To su mladi slikari, koji su ovdje kod Dioklecijana uspostavili svoj Boul' Mich!*⁴³ U izlozima splitskih dućana i u prostorima kavana pa tako i u kavani *Troccoli* na prijelazu stoljeća priređivale su se i izložbe.

Nakon Prvoga svjetskog rata, 1919. godine, kavanu su od gospođe Panachoff otkupili Prcović i Salata, a od njih Matić i Božić. Kavana je postala *Narodna kavana*, a hotel *Central* – *Matić*. Novi vlasnici su u nekoliko

navrata preuređivali kavanu i restoran: 1920. godine preuređen je restoran, 1924. godine kavana je dobila nova ulazna vrata s vjetrobranom, a godine 1926. skinuta je nadstrešnica od kovanog željeza i Troccolijev natpis *Caffe dei Signori*⁴⁴. U listopadu te godine kavana je proširena⁴⁵ na prizemlje kuće u Marulićevoj ulici te je po završetku preuređenja imala kapacitet od šesto gostiju. Iste je godine klesarska radionica Voltolini i Fabris prema nacrtu Fabjana Kaliterne izradila Stol Splićana s mramornom pločom na kojoj je uklesan grb sa zvonikom sv. Duje, starom općinskom vijećnicom i morem. Uz Stol mudraca, Stol Zagorske zadruge i Stol umjetnika tako su i Splićani (skupina koja se bavila pitanjima vezanim uz interese Splita i Splićana) dobili svoje stalno mjesto u kavani. Matićevo preuređenje kavane i hotela visoko je ocijenjeno na velikoj međunarodnoj izložbi u Liègeu 1927. godine te je *za uređaje, naprave i sav moderan komfort hotela* nagrađen velikom zlatnom medaljom. Godine 1936. kavana je ponovo preuređena: uvedeno je centralno grijanje, otvoren je i novi ulaz iz Marulićeve ulice, a uz njega i garderoba.⁴⁶

Zapažene muzičke večeri, predavanja i druge priredbe između dva svjetska rata održavale su se u kazalištu, u *Kazališnoj kavani*, u hotelu *Imperijal* na Bačvicama, u Sokolskom domu, u prostorijama gradskih društava te na otvorenim gradskim prostorima – na Narodnom trgu pred kavanom.⁴⁷ Iako je i u tom razdoblju kavana *Central* zadržala karakter središnjega gradskog sastajališta u kojem su se organizirale prigodne zabave, plesovi s lutrijom i poklade o kojima su izvještavali *Jadranska pošta* i *Novo doba*, a u hotelu nad njom odsjedali brojni ugledni gosti, timbar koji su joj dali umjetnici početkom stoljeća više nikada nije postignut.

Pretvaranjem u ekspres restoran 1960. godine kavana je definitivno izgubila svoju ulogu u društvenom životu grada.

EPILOG

U osvit 21. stoljeća hotel *Central* je izbrisan s turističke karte grada Splita. Ostala je samo kavana pretvorena u restoran, a pred njom stolovi natkriljeni tendom, izgubljeni među prekrcanim štekatima koji svakodnevno niču na sjevernoj i južnoj strani Pjace uzurpirajući nekoć javni prostor. Nove generacije Splićana i turisti koji posjećuju današnju *Gradsku kavanu* ni po čemu ne prepoznaju njezin kontinuitet ni njezino značenje u kulturnoj povijesti grada Splita. Kao arhitektonska cjelina nastala tijekom stoljeća prožimanjem

različitih stilova i po tome jedinstvena u splitskom spomeničkom prostoru i kao mjesto koje je u splitskoj društvenoj povijesti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće imalo istaknuto značenje, hotel *Central* i njegova kavana upisani su u Registar kulturnih dobara RH pod brojem Z-5990. Godine 2010. i 2011. arhitektica Vlasta Marčić izradila je idejni i glavni projekt obnove hotela. Projektom je respektiran graditeljski kontinuitet i kulturološko značenje hotela i kavane, a ako bude izveden, hotel *Central* će ponovo u povijesnoj jezgri Splita zauzeti mjesto koje zaslužuje svojom spomeničkom i kulturološkom vrijednošću.

BILJEŠKE

- ¹ Jerko Marasović, Tomislav Marasović: *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine*. URBS 4, Split 1965., 34-35; Jerko Marasović, Katja Marasović, Snježana Perojević, Tajma Rismondo: *Kanalizacija i vodovod Dioklecijanove palače*, u: *Dioklecijanov akvedukt*. Split 1999., 65; Istraživanja J. Marasovića nastavljena su osamdesetih godina 20. stoljeća.
- ² Roterm d. o. o.: *Studija revitalizacije antičke kanalizacije Dioklecijanove palače*. Split siječanj 2009., 54-60, sl. 44, 45 i 53; Roterm d. o. o.: *Studija komunalne infrastrukture vodovoda i kanalizacije*. Split listopad 2009., 50-52, arhiv KO Split.
- ³ Arheološko istraživanje proveli su Vinko Madiraca, dipl. arheol. (voditelj istraživanja), i Milka Mrduljaš, dipl. arheol., iz tvrtke *Pisa trade* d. o. o. iz Splita, u razdoblju od 30. studenog 2009. do 14. lipnja 2010. godine. Izrađivač dokumentacije je *Neir d. o. o.* iz Splita, a konzervatorski nadzor Dubravka Čerina, dipl. arheol. iz Konzervatorskog odjela u Splitu. Vinko Madiraca: *Preliminarno stručno izvješće o arheološkim istraživanjima u prostorijama bivšeg Automat kluba u sklopu hotela Central na Narodnom trgu u Splitu*. Split, kolovoz 2010., neobjavljeno, arhiv KO Split.
- ⁴ Arheološke istražne radove na Pjaci 1978. godine ometali su podzemni tokovi vode, a kemijskom analizom potvrđeno je da se radi o pitkoj vodi. Franko Oreb: *Arheološka istraživanja na Narodnom trgu u Splitu godine 1978*. Kulturna baština 36, Split 2010., 152.
- ⁵ Radovima je obuhvaćeno čišćenje te geodetsko i fotografsko dokumentiranje unutrašnjosti kanala koje je upravo u tijeku. Snimanje se obavlja najnovijom tehnikom – kombinacijom totalne stanice i prostornog skenera. Dobiveni podaci pokazuju snimljeno područje u oblaku točaka jednoznačno smještenih u prostoru. Temeljem tih podataka moguće je izraditi trodimenzionalni model te tlocrte i presjeke na bilo kojem mjestu. Radove financira Grad Split, a provodi tvrtka *Neir d. o. o.* iz Splita pod nadzorom Konzervatorskog odjela u Splitu.
- ⁶ Vinko Madiraca, vidi bilješku 3, 62-64. Da se radi o plastici iz Palače, potvrđuje detalj obrade dentila karakterističan za Dioklecijanovu palaču. Danijela Matetić Poljak, usmeno priopćenje.
- ⁷ Franko Oreb, vidi bilješku 4, 151-174.
- ⁸ Vinko Madiraca, vidi bilješku 3, 57-59.

- ⁹ Cvito Fisković: *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*. Peristil sv. I., Zagreb 1954., 71-102.
- ¹⁰ Franko Oreb, vidi bilješku 4, 156-158.
- ¹¹ Cvito Fisković, vidi bilješku 9, 93. Fotografija se čuva u Konzervatorskom odjelu u Splitu, AKU - fototeka.
- ¹² Vinko Madiraca, vidi bilješku 3, 46-56. Arhiv Konzervatorskog ureda
- ¹³ Cvito Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*. Starohrvatska prosvjeta, serija III, sv. II, Zagreb 1952., 145 i 170; Cvito Fisković, vidi bilješku 9, 93.
- ¹⁴ Opisujući stilske značajke, veličinu i način gradnje te kuće, Fisković joj daje epitet građanske palače 13. stoljeća. Cvito Fisković, vidi bilješku 13, 134-135, 140, 146, 161, 170.
- ¹⁵ Isto, 140.
- ¹⁶ Isto, 146. Fisković iznosi pretpostavku da je nad dućanima bila nadstrešnica poput onih s Lorenzettijeve freske iz Sienne. Nadstrešnice nad ulazom u dućane na drvenoj konstrukciji na današnjem Narodnom trgu pokazuje Adamov crtež Željeznih vrata Palače nastao u 18. stoljeću. Moguće je da konzole nisu romaničke, već iz kasnijeg vremena – možda su ugrađene u 16. stoljeću nad dućanima koji su opisani u nastavku teksta. Robert Adam: *Ruins of the palace of the Emperor Diocletian in Spalatro*. London, 1764., Plate XVII *View of the Porta Ferrea*.
- ¹⁷ Duško Kečkemet: *Nekadašnji izgled jugoistočnih zgrada na Narodnom trgu*. Kulturna baština V, broj 7-8, Split 1978., 70-77.
- ¹⁸ Preinaka vrata na koljeno u pravokutni otvor/izlog bila je u modi u devetnaestom stoljeću. U drugoj polovici dvadesetog stoljeća mnogim su kućama ponovo vraćeni nekadašnji oblici ulaza u dućane – vrata na koljeno.
- ¹⁹ Duško Kečkemet, vidi bilješku 17, 73.
- ²⁰ HR DAST 152 AMID, k.o. Split 595, Mapa - *Fog. XIV, Allegato in doppia Scala alla mapa Originale*. (Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju)
- ²¹ HR DAST 152 AMID, k.o. Split 595, kutija 595/1 - *Upisnik čestica zgrada iz 1832. godine*.
- ²² Duško Kečkemet: *200 godina jedne splitske kavane*. Slobodna Dalmacija XIX, br. 4955, Split 21. siječnja 1961., 3.
- ²³ U sklopu pripreme za obnovu hotela *Central* prije izrade idejnog projekta provedeni su konzervatorski istražni radovi u interijeru hotela i na sjevernom pročelju koje sam inicirala i u kojima sam i sama sudjelovala kao konzervator. Restauratorska sondiranja proveli su restaurator Giuseppe Savà i Neir d. o. o. iz Splita. Giuseppe Savà: *Sonde – soboslikarstvo, stolarija i parketi iz interijera hotela 'Central', ex 'Troccoli' na Pjaci*. Split 2007., arhiv KO Split; Veronika Meštović – Šaran, Neir d. o. o.: *Elaborat konzervatorsko-restauratorskog postupka sjevernog pročelja hotela 'Central'*. Split ožujak 2010., arhiv KO Split.
- ²⁴ Ukrašavanje pročelja oslikom nije uobičajeno u Splitu 19. stoljeća, češće se koristio reljefni ukras. Moguće je da su bila oslikana i polja između prozora, što bi se trebalo utvrditi restauratorskim sondiranjem prilikom obnove pročelja.
- ²⁵ Moguće je da je prilikom nadogradnje palače izveden i mali lučni prozor na južnom zabatu kuće.

- ²⁶ Interijer kavane prikazan na toj razglednici opisao je Duško Kečkemet, vidi bilješku 22. Goran Borčić: *Crtime iz prošlosti splitske Pjace*. Katalog izložbe *Dir po Pjaci*. Split 1996., 47.
- ²⁷ Od izvorne stolarije bila su do godine 2007. sačuvana i sva izvorna unutrašnja vrata s originalnim okovom i ovalnim metalnim pločicama s brojevima soba, drvene obloge svjetlarnika i krovnog nadozida u potkrovlju te kanatne pregrade između soba u Troccoliijevoj zgradi iz 1887. godine.
- ²⁸ HR DAST 152 AMID, k. o. Split 595, ormar 152/7.
- ²⁹ U Splitu je 1924. godine bilo 37 konačišta, od toga 5 hotela. *Splitski almanah i adresar za godinu 1925.*, Split, 1925., 97.
- ³⁰ Niko S. Pjerotić: *Privredni adresar grada Splita*. Split, 1930., 36.
- ³¹ Katalog izložbe *Dir po Pjaci*. Split, 1996., 7.
- ³² Duško Kečkemet, vidi bilješku 22.
- ³³ Slijedeći tadašnju konzervatorsku praksu kojom se kao najvažniji povijesni sloj hotela i kavane ističe romanička palača dok se sloj devetnaestog stoljeća valorizira kao manje vrijedan, Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Splita nije dao suglasnost na projekt uz sljedeće obrazloženje: *Vaš restoran 'Central' nalazi se u prizemlju veoma vrijednog spomenika kulture, romaničke palače iz XIII stoljeća, koji je vremenom pretrpio mnoge preinake ali su još uvijek ostali tragovi po kojima se mora istočno pročelje toga spomenika vratiti u što je moguće izvornije stanje*. Zavod za zaštitu spomenika kulture Split, broj: 30-304/2-1976 od 12. studenoga 1976. – dopis upućen *Union Dalmaciji*, Arhiv KO Split.
- ³⁴ Arhitektonska snimka sklopa pod brojem R. N. 368/78 za tadašnjeg vlasnika HTP *Union Dalmacija* OOUR *Turist* iz Splita izradili su Igor Bikić i Nenad Ivanišević 1979. godine. Snimka je izrađena u mj. 1:50, a sadrži tlocrte svih etaža s grafičkim mjerilom, tlocrte svih etaža i krovšta s kotama, 11 presjeka i dva pročelja. Arhiv KO Split, planoteka.
- ³⁵ Duško Kečkemet, vidi bilješku 22. Danica Božić-Bužančić: *Prva poznata kavana na splitskoj obali*, Kulturna baština 2, Split, 1974., 14-18.
- ³⁶ Početkom preporodnog razdoblja šezdesetih godina 19. stoljeća u Austrijskoj Monarhiji nije bilo dopušteno osnivanje političkih udruženja. Stoga su se narodnjačke političke aktivnosti (usmjerene na sjedinjenje Dalmacije i Hrvatske, rješenje jezičnog pitanja, preuzimanje vlasti u općinama, kulturno uzdizanje naroda i gospodarska pitanja) prikriveno odvijale u sklopu rada pojedinih prosvjetnih i kulturnih društava. Najvažniju ulogu u širenju narodnjačkih ideja imale su narodne čitaonice – Slavjanska narodna čitaonica osnovana je u Splitu 1862. godine. Katalog izložbe *125 godina pohruvačenja splitske općine 1882.-2007*. Split 2007.
- ³⁷ Mirjana Škunca: *Glazbeni život Splita u doba narodnog preporoda i u prijelaznim desetljećima (1860 – 1882 – 1918)*, Split 1991., 89 i 231.
- ³⁸ Vidi bilješku 31, 48.
- ³⁹ *Ugodaj kavane s ležernim raspojanim svijetom operete i varijetea na pozornici prijaio je Splitsanima, iako se patrijarhalni Split povremeno branio od te pošasti, pa se na stranicama glasila mogu pročitati kritike upućene suviše slobodnome ponašanju glumaca, i pogotovo glumica, ili pak 'incidentnim pjesmama' zbog kojih 'jedva da bi se moglo preporučiti ovamo voditi i gospodje - piše izvijestilac Naroda 1891. god. i nastavlja: Gospoda bi morala znati da*

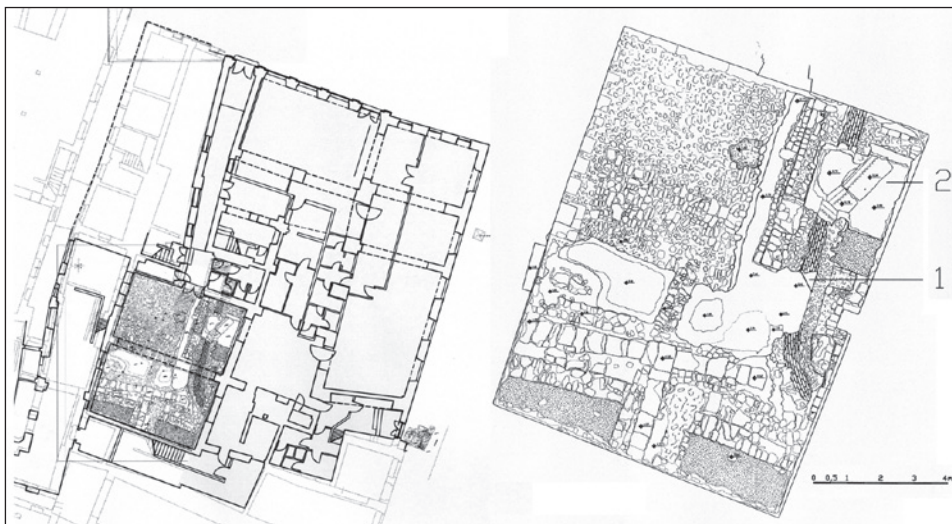
- ono što je moguće u Beču, Pešti i dr. da to nije hvala Bogu još nikako ovdje. Inače ne bi društvu bilo prigovora. Pjeva se hrvatski, njemački, francuski, talijanski, ruski, mađjarski. S istog je stajališta vjerojatno i splitski biskup zabranjivao posjećivanje Troccolijeva *Orfea*, ali to nije bila zapreka da se operetna gostovanja ne nastave i da se ondje održi i koncert duhovne glazbe, da u isto vrijeme upravo mjesto poput kavane *Troccoli* bude ne samo zabavno nego i kulturno središte grada. Mirjana Škunca, vidi bilješku 37, 232.
- ⁴⁰ Ivana Šverko: *Splitska škola za dizajn*. Split 2003., 62.
- ⁴¹ U novinama se od tada uz naziv *Troccoli* za kavanu rabi i naziv *Panachoff*.
- ⁴² *Šetnje po Splitu*. Duje Balavac, Split 10. svibnja 1909., 7-8.
- ⁴³ Therese von Artner, Otto Ferdinand Dubislav von Pirch, Ida von Düringsfeld i Hermann Bahr: *U dragom kraju - kako njemački putopisci u 19. i 20. stoljeću gledaju i opisuju hrvatske krajeve*. Zagreb 1942., 154.
- ⁴⁴ Goran Borčić, vidi bilješku 26, 47.
- ⁴⁵ Branislav Radica: *Novi Split*. Split 1931., 128.
- ⁴⁶ Vidi bilješku 31, 5-7.
- ⁴⁷ Branislav Radica, vidi bilješku 44, 273-279.

THE CENTRAL HOTEL IN PEOPLE'S SQUARE IN SPLIT

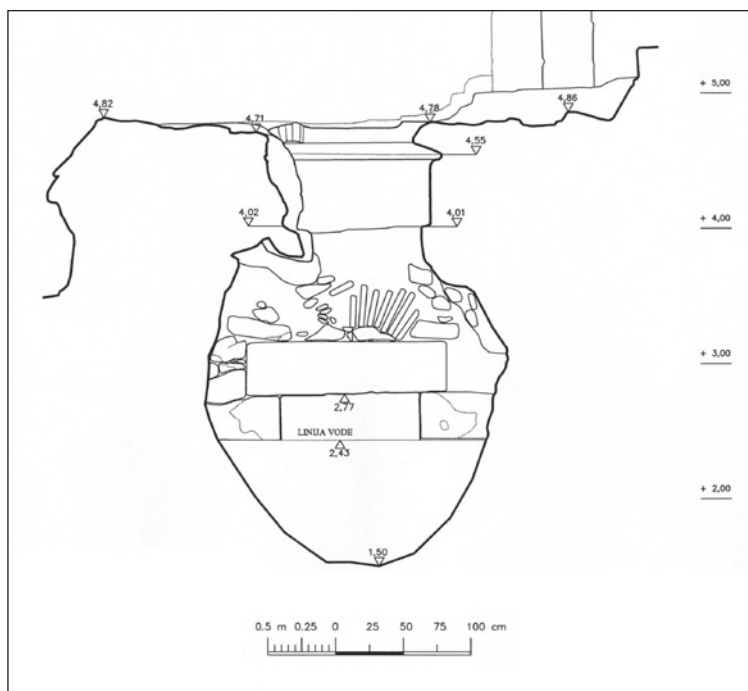
Summary

The Central hotel is situated in the southeastern part of People's Square, also known as Pjaca, in Split. People's Square has been the urban and the functional centre of the old city core since the 1770's, when the very first coffee shop was opened. The coffee shop later became the hotel: both were the centre of the political, the social and the cultural life of the city in the 19th and in the first half of the 20th centuries. The names and the owners of both the coffee shop and the hotel constantly changed. The hotel expanded to the surrounding buildings, thus having become both the example of a multi-volume structure and a unique blend of a variety of styles. At the dawn of the 21st century the Central hotel was deleted from the tourist map of the city of Split. The coffee shop remained, but younger generations are unaware of the important role that it once played in the cultural history of the city.

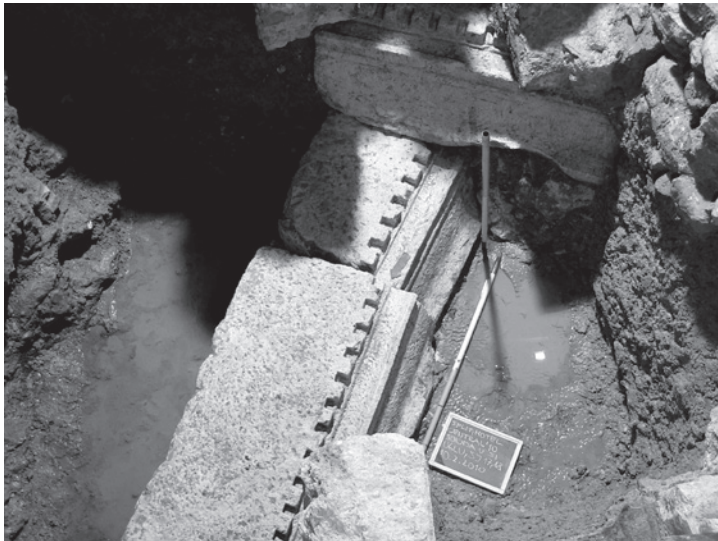
In view of the upcoming renovation of the hotel, this paper provides an overview of building interventions and highlights the historical significance of both the coffee shop and the hotel. The overview of the building interventions that were carried out in the late 19th and the early 20th centuries is based on a series of recent archaeological, conservation and restoration studies.

Slika 1. Arheološko istraživanje 2009./2010. godine na jugozapadnom dijelu sklopa: 1 – antički blokovi; 2 – portal antičke kanalizacije

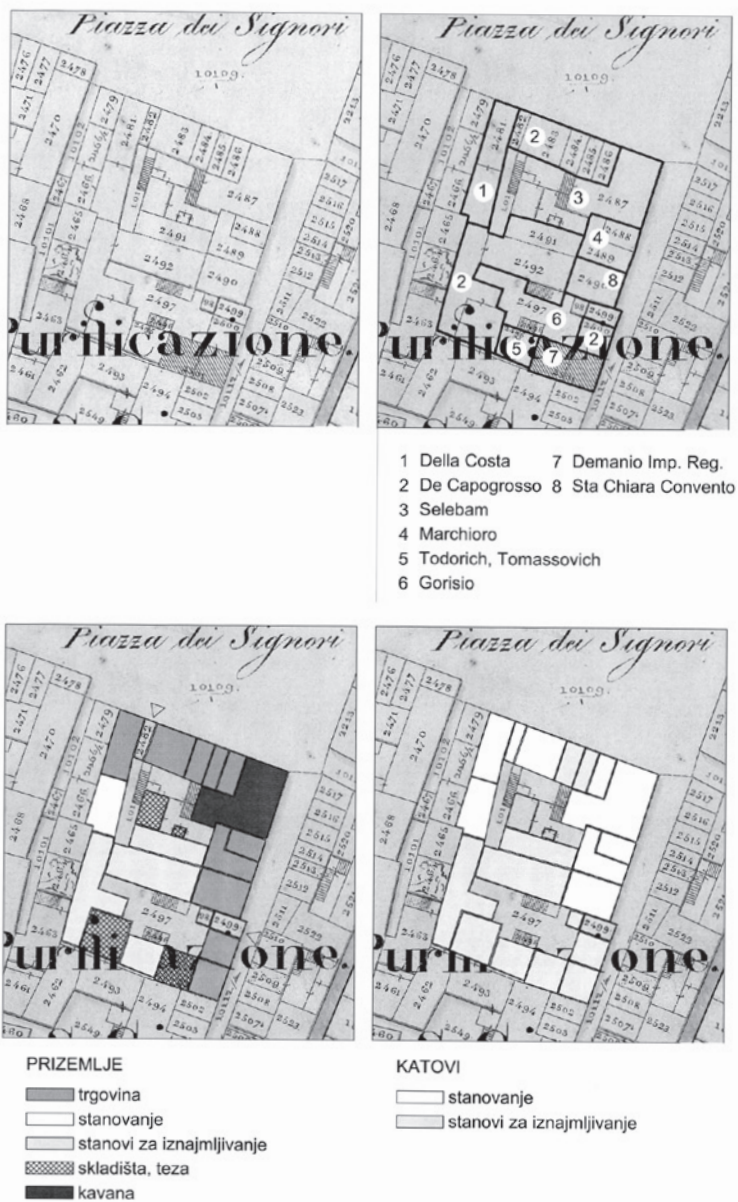
Slika 2. Izlazni portal antičke kanalizacije (snimka: Neir, Split, 2010.)

Slika 3. Profilirani vijenci iz Dioklecijanove palače u arheološkoj sondi u sklopu hotela Central (Neir, arhiv)

Slika 4. Zidno platno romaničke palače na istočnom dijelu sklopa hotela Central (crtež: S. Buble, na snimci stanja 1978. godine iz arhiva KO Split)

Slika 5. Prostorne transformacije sklopa hotela Central 1831./1832. godine (analiza katastarskog gradiva HR DAST 152 AMID, k.o. Split 595, Mapa - Fog. XIV, kutija 595/1 - Upisnik čestica zgrada iz 1832. godine)

Slika 6. Kuće na sjevernoj strani sklopa 1864. godine – detalj Zinkove fotografije (arhiv KO Split, AKU, stara fototeka, objavljeno u Cvito Fisković: Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, Peristil sv. I., Zagreb, 1954., 93)

Slika 7. Prostorne transformacije sklopa hotela Central između 1910. i 1914. godine (detalj skice br. 340, HR DAST 152 AMID, k.o. Split 595, ormar 152/7)

Slika 8. Hotel Troccoli F. Pirola, nakon 1905. godine (razglednica, MGS 16547)

Slika 10. Kolorit hotelskih soba na prijelazu stoljeća (foto: S. Buble, 2010.)

Slika 11. Oslikano stubište s ogradom od lijevanog željeza (foto: S. Buble, 2010.)